

**CRNOGORSKA VLAST I CRNOGORSKO NACIONALNO PITANJE
(DOKUMENTA 1970-1985). PRIREDILA JADRANKA SELHANOVIC.
DRŽAVNI ARHIV CRNE GORE, REGIONALNI CENTAR ZA
DRUŠTVENO-EKONOMSKA IZTRAŽIVANJA: PODGORICA, 2015,
300 s.**

Димитър Григоров

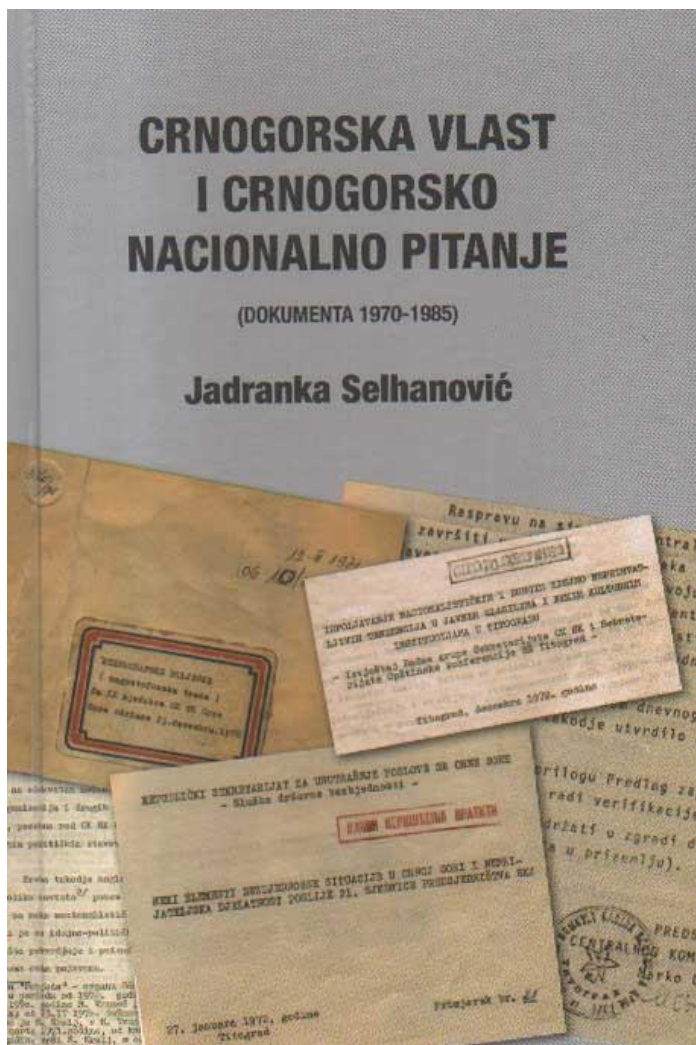
Периодът на 70-те години и първата половина на 80-те години на XX век в СФРЮ е изпъстрен с множество противоречия. От една страна – в Югославия се утвърждава най-отвореният към Запада комунистически режим в Европа; югославяните пътуват свободно; страната се радва на относително висок жизнен стандарт; в политическия живот се засилва децентрализацията, която би трябвало да способства за създаване на по-голяма политическа свобода. От друга страна – децентрализацията довежда до това, че национализмът повсеместно укрепва позициите си, а режимът компенсира отслабването на федералните органи със стимулиране на нов бум в култа към личността на югославския лидер Йосип Броз Тито, което става особено отчетливо по време на титовите юбилеи през 1977 г. и през 1980 г., когато погребението на вождя се превръща в световно събитие. Разглежданият период поставя Черна гора във важна позиция, тъй като в основния вътрешноюгославски национален конфликт между сърби и хървати тя може да има повече простор за маневриране и да получи възможност за засилване на собственото си значение в рамките на Югославия. В този процес не бива да се пренебрегва и личността на Йосип Броз, който играейки вечната си роля на наднационален балансър и арбитър през 70-те последователно се разправя с хърватския национализъм и с т.нар. сръбски „либерали“. Въпросната разправа кара старият, но все още запазил голяма част от невероятните си инстинкти диктатор да се опре в по-голяма степен на част от републиките, нека малко шеговито да ги наречем „от Втора лига“, като Босна и Херцеговина и Черна гора. Същевременно децентрализацията и укрепването на национализма в съседните републики (вкл. и САП Косово) започва да се превръща в проблем пред неизбистрената черногорска идентичност и кара черногорските комунисти да заемат някаква по-ясна позиция по националния въпрос.

Разглежданият сборник с документи, посветен на голямата тема за черногорския комунистически режим и националния въпрос, е ценно и навременно издание, тъй като е очевидно, че възстановяването на самостоятелната черногорска държавност и свързаните с това процеси на националното изграждане предизвикват все по-силен интерес сред изследователите. Показателно е, че в българската наука вече имаме едно задълбочено етноложко проучване на черногорската идентичност, което обръща известно внимание и върху периода на Титова Югославия г.¹ В същото време голяма част от наличните документални източници в Архива на

¹ Вж. ценното проучване на Захова, С. Черна гора след Югославия: динамика на идентичностите. С., 2013, с. 51-56; 117-123.

Черна гора все още не са влезли в научна употреба, особено що се отнася до избора от съставителката Ядранка Селханович хронологичен отрязък².

Долната граница на зададената хронологична рамка се свързва с изработването на „идейно-политическата платформа“ на Съюза на черногорските комунисти за развитието на черногорската култура, а горната граница – 1985 г., може да се свърже, както със съответните партийни документи по проблемите на черногорската култура и малцинствата, публикувани в сборника, така и в по-общ план с проведената през същата година по инициатива на Секцията по история към ЦАНУ (Черногорската академия на науките и изкуствата) среща „Миналото на Черна гора като обект на научни разработки“.

Сборникът се състои от ПРЕДГОВОР (с. 5-22) и документален раздел, съдържащ 4 документа, даващи представа, както за приетите партийни решения, така и за съгътващите ги дискусии:

- Предложена и приета идейно-политическа платформа на Съюза на черногорските комунисти за развитието на черногорската култура и Стенограма от Сесията на Централния комитет на СЧК, проведена на 23.12.1970 г., на която се обсъждат въпросите документи (Predloženi i usvojeni tekst idejno-političke platforme Saveza komunista Crne Gore o razvoju crnogorske kulture i stenogram 20. sjednice Centralnog komiteta SK Crne Gore, održane 23.12.1970. godine, na kojoj se razpravljalo o ovim dokumentima (с. 25-104)

- Доклад на работната група на

Секретариата на ЦК на СЧК и Секретариата на Общинската конференция на Съюза на комунистите в Титоград за националистически прояви и идейно неприемливи тенденции в средствата за масова информация и културните институции (Izveštaj radne grupe

² Права това уточнение, тъй като в отличната статия на Владимир Дулович е цитирано архивно градиво от втората половина на 60-те години, посветено на важни аспекти по въпроса, което се съхранява в Архива на Югославия, намиращ се в Белград. Dulović, V. Socialist Intercessions: The Earliest Demands for a Separate Montenegrin Language (1967–1972). - History and Anthropology, 24:1, 2013, 166-182. Същият автор е ползвал черногорска документация за 60-те и 70-те години за проблема за развитието на черногорската историография - Dulović, Vl. Montenegrin Historiography and Nation-Building 1948-1989. – Nedeljković, S. The Challenges of Contemporary Montenegrin Identity: Anthropological Research of the Transformation of Montenegrin Identity Formula since World War Two. Kruševac, 2009, pp. 107-143.

Секретаријата СК СК Црне Горе и Секретаријата Општинске конференције СК Титоград о исполјаванју националистических и идејно-неприхватљивих тенденција у јавним гласилима и институцијима културе (1972) (с. 105-152)

- Партиен анализ на одношението към черногорското литературно и уметническо творчество в универзитетските програми, училишните учебници и други издания и Стенографски бележки от 43-та сесия на Председателството на ЦК на СЧК, проведена на 04.03.1977 г., на която се обсъжда въпросниот документ (Partijska analiza tretmana crnogorskog književnog i likovnog stvaralaštva u univerzitetskih programima, školskim udžbenicima i drugim publikacijama i stenografske bilješke sa 43. Sjednice Predsedništva CK SK Crne Gore, održane 04.03.1977. godine, na kojoj se razpravljalo o ovom dokumentu (с. 153-228)
- Партиен документ за идејно-политическите въпроси на черногорската култура на другите народи в Черна гора и Стенографски бележки от 24-та сесия на ЦК на СЧК, проведена на 30 септември 1985 г., на която се обсъждат бъдешите задачи на СЧК в областта на културата (Partijski dokument o idejno-političkim pitanjima crnogorske kulture drugih naroda u Crnoj Gori i stenografske bilješke sa 24. sjednice Centralnog komiteta SK Crne Gore, održane 30. septembra 1985. godine, na kojoj se razpravljalo o daljim zadacima SK Crne Gore u oblasti kulture (с. 229-300).

На места в текстовите са съкратени частите, които не са свързани с тематиката на сборника.

Предговорот многу добре въвежда в съдържанието на документите. Разгледан е проблемот за черногорската идентичност в междувоењниот период, како накратко са посочени различните гледни точки за карактера на черногорското население. Отлично са представени опитите на черногорските комунисти да формулираат своето официално виждане по националниот въпрос во републиката од 60-те години на XX век на фона на нараставащите национални противоречия во Југославија. Авторката на предговора анализира противостајните си сред интелегенцијата дискурси за тоа кои се черногорците и представя колебливата реакција на комунистическите ръководители, сред които всъщност нема единство по проблемот. Во крайна сметка, обаче, вопреки сопствените си противоречия черногорските комунисти през 60-те и во началото на 70-те успеваат да формулираат и да се опитат да наложат на општеството една компромисна формула за нацијата, която во општи линии, но без официално да се признава, се опира на определението на Милован Джилас од 1945 г. – србско етническо минало, черногорско национално самосъзнание во настоящето.

Веројатно предговорот може да се превърне во добра самостојателна студија, особено ако черногорскиот национален въпрос биде разгледан не само во југославски исторически контекст, но и през призмата на теориите за нацијата и национализмот.

Самото архивно градиво е прекрасен материал за исторически анализ. То илюстрира противоречията в Черна гора по националния въпрос, а и в Югославия като цяло. И макар че става дума за казионна партийна документация, в чието протоколиране се губят доста детайли, контурите на голямата картина добиват определени очертания и ясно се налага изводът, че поне в разглеждания период на официално равнище Съюзът на черногорските комунисти се опитва да играе ролята на опонент и балансър, както на сръбската примордиалистка концепция, така и на противостоящата ѝ черногорска примордиалистка теза за черногорската нация³. Същевременно черногорските ръководители се стараят да балансират сръбско-хърватските противоречия в по-широк югославски контекст, противопоставяйки се и на т.нар. „великосръбски“ национализъм, и на т.нар. „великохърватски“ национализъм. По отношение на определението за черногорската нация вероятно съвсем несъзнателно черногорските комунисти в общи линии защитават модернисткото виждането за нацията⁴, което впрочем може да бъде характерно и за други, изправени пред подобни дилеми комунистически режими. Например, въпреки определени забежки към историцизиране през 80-те години ГДР се опитва да обоснове наличието на източногерманско национално самосъзнание в рамките на тезата, че нацията е модерен феномен, докато историците от ФРГ противопоставят примордиалистка аргументация. В този смисъл дори на ниво местни комунистически партии черногорският пример е доказателство за голямото разнообразие, което предлага югославският случай по националния въпрос. Така, ако Съюзът на черногорските комунисти се опитва да се противопостави и на сръбския, и на черногорския примордиализъм, то в Македония комунистическото ръководство в не малка степен стимулира една форма на македонски национален примордиализъм, който в още по-краен вариант сравнително бързо се налага след обявяването на македонската независимост.

Накрая, но не на последно по значение място представяният тук сборник ще послужи за добра ориентация за бъдещи исторически изследвания по въпроса за формирането на черногорската нация, които да се опират на сериозна документална основа.

³ В документите критиките на първо място са насочени срещу „черногорския сепаратистки национализъм“ и „велокосръбския национализъм“. „Албанският, мюсюлманският и хърватският“ национализъм са оценени като по-малка опасност. *Crnogorska vlast i Crnogorsko nacionalno pitanje (Dokumenta 1970-1985)*, s. 106.

⁴ В интерес на коректността трябва да се подчертае, че в основата на модерната гледна точка на черногорските комунисти за нацията се намира теорията на Сталин по националния въпрос, формулирана в публикациите му „Марксизмът и националния въпрос“ и особено „Ленинизмът и националния въпрос“ (Вж. Сталин, Й. Национальный вопрос и социал-демократия. - «Просвещение» № 3, 4 и 5, 1913; Национальный вопрос и марксизм. СПб., 1914; Национальный вопрос и ленинизм. Ответ товарищам Мешкову, Ковальчуку и другим. Москва, 1950 (първо издание – 1929 г.)). Същевременно сталиновата теория е използвана през нейния интерпретатор от 1945 г. Милован Джилас, чието влияние вече бе посочено по-горе в текста. Естествено, съвсем съзнателно името на Сталин почти (Гойко Дапчевич го споменава веднъж, критикувайки го - *Crnogorska vlast i Crnogorsko nacionalno pitanje (Dokumenta 1970-1985)*, s. 204), а това на Джилас изобщо не се цитира в разглежданата партийна документация. Вж. също Dulović, V. *Montenegrin Historiography and Nation-Building 1948-1989*. Някои от черногорските интелектуалци като Бранко Баневич се опитват да легитимират едно черногорското решение на националния въпрос, смесвайки примордиализъм с цитати от Маркс, Енгелс и Ленин, но тяхната позиция не трябва да се разглежда като огледало на официалните партийни становища, което доказва и градивото в публикувания сборник. Вж. Dulović, V. *Socialist Intercessions*, p. 176 и срвн. с *Crnogorska vlast i Crnogorsko nacionalno pitanje (Dokumenta 1970-1985)*, s. 123.